

Libor Žídek

**TRANSFORMACE
ČESKÉ EKONOMIKY**

1989-2004

Obsah

Úvod	V
1. Situace v Československu na konci 80. let	1
1.1 Pozitiva československé situace	1
1.2 Negativa československé situace	4
1.2.1 Řízení ekonomiky	4
1.2.2 Společné vlastnictví	8
1.2.3 Postavení tržních subjektů – nedostatek iniciativy	8
1.2.4 Slabá úroveň technologií, infrastruktury i znalostí	10
1.2.5 Cenový systém	11
1.2.6 Zahraniční obchod a otevřenost ekonomiky	14
1.2.7 Struktura ekonomiky	15
1.2.8 Charakter ekonomického růstu	17
1.2.9 Centrální banka a bankovní sektor	18
1.2.10 Stav na mikroekonomické úrovni – situace podniků	19
1.2.11 Právní systém	20
1.2.12 Politický systém	20
1.2.13 Morální stav společnosti	21
1.2.14 Neznalost	22
2. Proces transformace obecně	25
3. Politický vývoj	31
3.1 Charakteristika	31
3.2 Celkové hodnocení politického vývoje	41
4. Reformní kroky a hospodářská politika	45
4.1 Transformační strategie	45
4.2 Základní kroky transformace (1990–1993)	51
4.3 Fáze růstu (1994–1996)	70
4.4 Fáze recese (1997–1999)	81
5. Základní indikátory ekonomiky	105
5.1 Transformační recese (1990–1992)	106
5.2 Obnova a boom (1993–1996)	111
5.3 Recese (1997–1999)	113
5.4 Obnova a růst (1999–2003)	119

5.5	Srovnání výkonu	121
5.6	Nezaměstnanost	123
5.7	Inflace	126
6.	Vnější rovnováha	133
6.1	Zahraniční obchod	133
6.1.1	Situace před rokem 1989	133
6.1.2	Liberalizace a následný vývoj	134
6.1.3	Faktory vývoje zahraničního obchodu	140
6.1.4	Změny v zahraničním obchodě	143
6.2	Ostatní části běžného účtu	147
6.2.1	Bilance služeb	147
6.2.2	Běžné převody	149
6.3	Finanční účet	150
6.3.1	Přímé zahraniční investice	150
6.3.2	Ostatní části finančního účtu	156
6.4	Platební bilance (jako celek)	157
7.	Změna vlastnických vztahů a privatizace	159
7.1	Restituce	159
7.2	Malá privatizace	161
7.3	Masová (velká) privatizace (do roku 1994)	164
7.3.1	Spor o rychlost privatizace	165
7.3.2	Privatizační projekty – strategie	167
7.3.3	Metody privatizace	168
7.3.4	Kuponová privatizace	171
7.3.4.1	Mechanismus	172
7.3.4.2	Průběh	174
7.3.4.3	Spory o kuponovou privatizaci	176
7.3.4.4	Alternativy kuponové privatizace	182
7.3.5	Spor o masovou privatizaci jako celek	188
7.4	Privatizace po roce 1995	191
7.4.1	Privatizace	191
7.4.2	Změny vlastnické struktury	192
7.5	Výsledky	193
8.	Bankovní sektor a burza	195
8.1	Bankovní sektor před rokem 1989	195
8.2	Vývoj bankovního sektoru v 90. letech	196
8.2.1	Nové banky	196
8.2.2	Privatizace bank	201
8.2.3	Krize v bankovním sektoru	206
8.3	Burza	213

9. Podniky v průběhu transformace	219
9.1 Situace podniků na počátku transformace	219
9.2 Vliv reformy na podniky	220
9.3 Vznik nových podniků	224
9.4 Restrukturalizace podniků	226
9.4.1 Definice	226
9.4.2 Spor o restrukturalizaci na počátku transformace	226
9.4.3 Jak probíhala restrukturalizace?	228
9.5 Strukturální změny	230
10. Vývoj institucí	233
10.1 Vývoj formálních vs. neformálních institucí	237
10.2 Právní systém	241
10.2.1 Kritika právního prostředí	244
10.2.2 Vynutitelnost práva – soudní systém	246
10.2.3 Měření kvality právního prostředí	248
10.3 Úpadkové zákonodárství	250
10.4 Korupce	255
10.5 Tržní prostředí – ekonomická svoboda	257
11. Hodnocení	263
Literatura	271
Seznam obrázků	291
Seznam tabulek	293
Seznam boxů	297
Rejstřík	299

Seznam obrázků

Obrázek 1.1	Schéma schvalování nového výrobku a jeho ceny v centrálně plánované ekonomice	12
Obrázek 3.1	Výdaje na obranu USA, mld. dolarů roku 1996 (na konci fiskálního roku – 30. 9.)	35
Obrázek 4.1	Změny spotřebitelských cen 1994–2004 a jejich rozklad na příspěvek tržního pohyb cen a změny regulovaných cen	60
Obrázek 4.2	Strukturální deficit (% HDP) a jeho meziroční změna (v %)	73
Obrázek 4.3	Inflace a inflační cíle 1998 – 2001 (v %)	87
Obrázek 4.4	Vývoj směnného kurzu koruny od roku 1993 do roku 2004	98
Obrázek 5.1	Reálné změny HDP v letech 1990–2003 (v %)	105
Obrázek 5.2	Vývoj hodnocení úrovně zásobování trhu v ČSFR, jaro 1990 – jaro 1992	107
Obrázek 5.3	Vývoj hodnocení životní úrovně v Československu, jaro 1990 – jaro 1992	110
Obrázek 5.4	Produkční mezera české ekonomiky 1995–2005	122
Obrázek 5.5	Růst reálného hrubého domácího produktu v ČR a EU-15 (1989 = 100)	122
Obrázek 5.6	Vývoj pracovního trhu v letech 1990–2002 (údaje k 31. 12.)	123
Obrázek 6.1	Saldo obchodní bilance k HDP a běžného účtu k HDP v letech 1990–2003 (v %)	138
Obrázek 6.2	Obrat českého zahraničního obchodu (v mil. Kč a jako % HDP)	143
Obrázek 6.3	Teritoriální struktura dovozů do ČR v letech 1990–2002	144
Obrázek 6.4	Teritoriální struktura vývozu z ČR lety 1990–2002	144
Obrázek 6.5	Komoditní struktura českých dovozů – procentní podíl jednotlivých skupin dle SITC	146
Obrázek 6.6	Komoditní struktura českých vývozu – procentní podíl jednotlivých skupin dle SITC	146
Obrázek 6.7	Čistý příliv přímých zahraničních investic do České republiky v letech 1993–2004 (v mld. Kč)	152
Obrázek 6.8	Kumulativní příliv přímých zahraničních investic na osobu v letech 1990–2000 (v USD)	155
Obrázek 7.1	Formy privatizace akcií – od počátku privatizace do konce roku 2003 (v % nominální hodnoty)	194
Obrázek 8.1	Hodnota indexu BCCP PX-50 v letech 1993–2005	214

Obrázek 8.2 Vývoj hodnoty obchodů na Burze cenných papírů Praha celkem, včetně blokových obchodů (v mld. Kč)	218
Obrázek 10.1 Index of Economic Freedom (vydáváný Heritage Foundation) v letech 1995–2004	259

Seznam tabulek

Tabulka 1.1	Chronologie reformních opatření do roku 1990	5
Tabulka 1.2	Koncentrace výroby v Československu v roce 1990	5
Tabulka 1.3	Dotace a transfery firmám: mezinárodní srovnání (v % HDP)	9
Tabulka 1.4	Daně z obrátu v Československu pro různá odvětví (v %)	11
Tabulka 1.5	Spotřební výdaje československého obyvatelstva v roce 1985 ve srovnání s vyspělými kapitalistickými zeměmi.	12
Tabulka 1.6	Geografická orientace zahraničního obchodu Československa v roce 1928 a 1989 (v %)	14
Tabulka 1.7	Členění HDP podle sektorů v letech 1990 a 1998 (v %)	16
Tabulka 1.8	Energetická a materiálová náročnost na 1 000 \$ HDP v ČSFR a srovnatelných zemích (Rakousko, Švýcarsko, Belgie, Nizozemí, Finsko a Dánsko).	16
Tabulka 1.9	Základní makroekonomické ukazatele ČSSR (průměrná roční změna)	17
Tabulka 1.10	Míra úspor domácností (poměr přírůstku úsporných vkladů k peněžním příjmům obyvatelstva) (v %)	19
Tabulka 1.11	Výsledky voleb do Národního shromáždění a Federálního shromáždění v letech 1954–1986 (v %)	20
Tabulka 3.1	Výsledky voleb do Federálního shromáždění v červnu 1990.	32
Tabulka 3.2	Výsledky voleb do České národní rady v červnu 1992	34
Tabulka 3.3	Zbrojní výroba ČSFR 1987–1992 (v cenách roku 1988).	36
Tabulka 3.4	Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 1996	39
Tabulka 3.5	Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v červnu 1998	40
Tabulka 3.6	Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v červnu 2002	41
Tabulka 3.7	Politická práva, občanské svobody a status České republiky dle hodnocení Freedom House v letech 1994–2003	42
Tabulka 3.8	Přejete si návrat poměrů před listopadem 1989? (v %)	43
Tabulka 3.9	Schvalování nedemokratických alternativ v roce 2001 (% považující za lepší alternativu)	43
Tabulka 4.1	Směnné kurzy československé koruny k americkému dolaru	52
Tabulka 4.2	Složení měnového koše čs. koruny – procentní podíly (váhy) jednotlivých měn	53

Tabulka 4.3	Složení měnového koše čs. koruny (květen 1993)	54
Tabulka 4.4	Odpovědi na otázku: „Myslíte si, že liberalizace byla potřebná?“ (červen 1991)	58
Tabulka 4.5	Podíl administrativně stanovovaných cen v ČR v letech 1991–2003	59
Tabulka 4.6	Základní ekonomické ukazatele v roce 1991.	65
Tabulka 4.7	Státní rozpočet v letech 1990–1992 (miliony korun).	71
Tabulka 4.8	Daňová kvóta v ČR 1993–2001	71
Tabulka 4.9	Státní rozpočet a státní dluh v letech 1993–2004 dle metodiky ČSÚ	72
Tabulka 4.10	Stav na začátku a na konci měnového ořesu	83
Tabulka 4.11	Ukazatele vnější nerovnováhy České republiky a jejich vývoj před měnovou krizí v květnu 1997 (v %)	83
Tabulka 4.12	Vládní sektor (VS) 1996–2004 (v % HDP).	94
Tabulka 4.13	Vládní deficit a vládní dluh podle Maastrichtu (v % HDP).	95
Tabulka 4.14	Průměrné denní hodnoty nominálních směnných kurzů vůči euru a dolaru	99
Tabulka 4.15	Nominální HDP a růst v ČR (mld. Kč a %)	101
Tabulka 4.16	Odhady hospodářského růstu pro rok 1997 dle různých institucí v září 1996 a dubnu 1997.	103
Tabulka 5.1	Změny HDP a spotřeby domácností	107
Tabulka 5.2	Roční změny objemu vývozu ve východní Evropě, 1991 (v %)	108
Tabulka 5.3	Míra investic a hrubých domácích úspor (podíly v % HDP)	112
Tabulka 5.4	Reálné úrokové sazby v ČR 1994–2003 (v %)	116
Tabulka 5.5	Makroekonomická rovnováha (mld. Kč v běžných cenách).	119
Tabulka 5.6	Míra investic a hrubých domácích úspor (podíly v % HDP) v letech 1995–2003	120
Tabulka 5.7	Růst CPI v roce 1991	127
Tabulka 5.8	Míra inflace – přírůstek průměrného ročního indexu spotřebitelských cen v ČR (předchozí rok = 100)	127
Tabulka 5.9	Cíle centrální banky a skutečný vývoj v letech 1993–1997	129
Tabulka 5.10	Srovnání inflace v ČR, vybraných tranzitivních ekonomikách a Rakousku (1989 = 100)	130
Tabulka 6.1	Podíl cel na příjmech centrálních vlád v roce 1998 (v %)	135
Tabulka 6.2	Východní Evropa: vývoz do zemí RVHP (mil. USD)	136
Tabulka 6.3	Podíl salda běžného účtu na reálném HDP v letech 1993–2000	140
Tabulka 6.4	Index exportních a importních cen a reálné směnné relace ČR v letech 1992–1995 (předchozí rok = 100)	140
Tabulka 6.5	Vývoj exportního a importního deflátoru a směnných relací v letech 1995–2003	141

Tabulka 6.6	Základní statistiky zahraničního obchodu ČR v letech 1990–2003	142
Tabulka 6.7	Hlavní obchodní partneri ČR v roce 2000.	145
Tabulka 6.8	Bilance služeb (mld. Kč)	147
Tabulka 6.9	Bilance výnosů (mld. Kč).	149
Tabulka 6.10	Bilance běžných převodů (mld. Kč)	150
Tabulka 6.11	Teritoriální struktura přímých zahraničních investic v ČR v letech 1990–2000 podle původu investora (v mil. USD a %)	155
Tabulka 6.12	Finanční účet a celková platební bilance ČR v letech 1993–2004 (v mld. Kč)	157
Tabulka 6.13	Devizové rezervy ČNB a krytí importu.	158
Tabulka 7.1	Malá privatizace v Československu	162
Tabulka 7.2	Analýzy rychlosti privatizace	166
Tabulka 7.3	Základní údaje o kuponové privatizaci	174
Tabulka 7.4	Kumulativní vlastnictví na československém/českém trhu s kupony (v %)	181
Tabulka 7.5	Vlastnictví fondů pěti největších finančních institucí v půlce roku 1995.	182
Tabulka 7.6	Odpověď na otázku: „Měly by mít zahraniční firmy zcela otevřené pole působnosti?“ (procento odpovědí „určitě ano“)	184
Tabulka 7.7	Koupíte si akcie podniku, v němž pracujete?	187
Tabulka 7.8	Analýza alternativních privatizačních postupů	188
Tabulka 7.9	EBRD index malé a velké privatizace v letech 1991–2003	190
Tabulka 7.10	Účast zahraničního kapitálu v privatizaci a přímé zahraniční investice (v %)	191
Tabulka 7.11	Stav realizace privatizace v ČR podle jednotlivých transformačních metod v letech 1991–2003	193
Tabulka 7.12	Podíl nestátní sféry na tvorbě HDP (z běžných cen)	194
Tabulka 8.1	Podíl komerčních bank na celkových vkladech a úvěrech na konci roku 1990.	197
Tabulka 8.2	Objemů vkladů v komerčních bankách na konci roku 1995	197
Tabulka 8.3	Počet bank v České republice (na konci roku)	206
Tabulka 8.4	Klasifikované úvěry v českém bankovním sektoru – kvalita úvěrového portfolia – k 31. 12. za banky s licencí v daném roce (v %)	207
Tabulka 8.5	Bankovní půjčky v celém bankovním sektoru v letech 1989–2000	208
Tabulka 8.6	Objem nově poskytnutých střednědobých a dlouhodobých korunových úvěrů.	209
Tabulka 8.7	Vývoj počtu emisí registrovaných akcií a podílových listů na Burze cenných papírů Praha.	217
Tabulka 9.1	Obuvnický průmysl v České republice	223

Tabulka 9.2	Podniková zadluženost v ČSFR (v mld. Kčs)	223
Tabulka 9.3	Počty podnikatelských subjektů v ČR.	225
Tabulka 9.4	Vývoj počtu pracovníků českých hutí (tis. osob).	229
Tabulka 9.5	Odvětvová struktura českého HDP (v běžných cenách) v letech 1990–1999	230
Tabulka 9.6	Pracující v národním hospodářství 1990–2002 (v tis.)	231
Tabulka 10.1	Počty přijatých zákonů a ústavních zákonů v ČR v letech 1990–2004	243
Tabulka 10.2	Délka trvání vyřizování občanskoprávních sporů v roce 1999	247
Tabulka 10.3	Indikátory obchodního práva v tranzitivních zemích v letech 1997–2002	248
Tabulka 10.4	Ústavní, legislativní a soudní systém v ČR a Maďarsku v letech 1997–2003	249
Tabulka 10.5	Agenda konkurzů a vyrovnání v letech 1992–2002.	251
Tabulka 10.6	The World Bank Group – ukončování podnikatelské činnosti (leden 2003).	254
Tabulka 10.7	Transparency International Corruption Perception Index (a umístění země) v letech 1995–2004	255
Tabulka 10.8	Nestandardní platby ve spojitosti se žádostí o úvěr	256
Tabulka 10.9	Četnost a rozsah „úplatkové daně“	257
Tabulka 10.10	Další výsledky Index of Economic Freedom v roce 2003 pro ČR, Maďarsko a Hongkong	260
Tabulka 10.11	Ekonomická svoboda v ČR, Maďarsku a Hongkongu dle Frazer Institute	260
Tabulka 10.12	Zahájení podnikání dle Doing Business – Světová banka leden 2003	261
Tabulka 11.1	Růst reálného HDP ve střední a východní Evropě a zemích SNS.	265
Tabulka 11.2	Index strádání (MI) ve střední Evropě v letech 1990–2002 (v %)	266
Tabulka 11.3	Základní charakteristiky ekonomiky 1990–2003.	267
Tabulka 11.4	Základní charakteristiky ekonomiky 1990–2003.	268
Tabulka 11.5	Základní charakteristiky ekonomiky 1990–2003.	268

Seznam boxů

Box: Typy inflace	3
Box: Plánovací proces	6
Box: Stanovování cen	12
Box: Formální a neformální instituce	22
Box: Spor o cílové formy transformace	26
Box: Volební systém	32
Box: Zbrojní průmysl	34
Box: Ekonomické souvislosti rozdělení Československa	38
Box: Směřování hospodářské politiky	46
Box: Transformační kotva	49
Box: Sestavování směnného kurzu	53
Box: Měnové agregáty	55
Box: Nástroje měnové politiky	56
Box: Cenová liberalizace a následné cenové deregulace	58
Box: Spor o míru restrikce na počátku transformace	62
Box: Stabilizační politika	63
Box: Regulace mezd	63
Box: Měnová odluka	66
Box: Nástroje měnové politiky II.	68
Box: Fiskální politika pravostředových vlád	70
Box: Reálný směnný kurz	74
Box: Spor o liberalizaci finančního účtu	75
Box: Sterilizační opatření	77
Box: Pokles reformního úsilí – nedokončení reformního procesu	78
Box: Měnová krize	82
Box: Spekulace na znehodnocení měny	84
Box: Inflační cílování	86
Box: Hospodářská politika sociálnědemokratické vlády	89
Box: Spor o nezávislost centrální banky	91
Box: Fiskální politika sociální demokracie	94
Box: Nominální směnný kurz	97
Box: Problém statistiky	100
Box: Příčiny krize	114
Box: Balassa-Samuelsonův efekt	128
Box: Neklesající inflace	128
Box: EGAP	135

Box: Celní unie mezi ČR a SR	136
Box: Deficit běžného účtu	139
Box: Teorie platební bilance	148
Box: Význam přímých zahraničních investic pro transformaci	151
Box: CzechInvest	153
Box: Investiční pobídky a přímé zahraniční investice	153
Box: Fond národního majetku	162
Box: Česká cesta	170
Box: Spor o bankovní půjčky	198
Box: Konsolidační banka	201
Box: Pomalá privatizace bank	202
Box: Credit crunch	208
Box: Kontinentální vs. anglosaský model	215
Box: Průmyslová politika	221
Box: Tunelování	239
Box: Přenesení právního systému	241
Box: Definice bankrotu	250